

**ЭКОНОМИКАНЫҢ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚТЫҢ БӘСЕКЕГЕ КАБІЛЕТТІЛІГІ:
СЫН-КАТЕРЛЕР МЕН ҮРДІСТЕР
КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ ЭКОНОМИКИ И ПРАВА:
ВЫЗОВЫ И ТЕНДЕНЦИИ**

ӘОЖ 343.21

ҚЫЛМЫСТЫҚ ЗАҢНЫҢ ҚҰРУ ҚАҒИДАЛАРЫ

Бекбулатов М.С., 1 курс, «Құқықтану» мамандығы, экономика және құқық институты, А.Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университеті

Турлубеков Б.С., з.э.к., А.Байтұрсынов атындағы Қостанай өңірлік университетінің қылмыстық құқық және процесс кафедрасының профессоры

Бұл мақалада қылмыстық-құқықтық нормаларды құру қағидалары туралы өте полемикалық мәселе зерттеледі, қылмыстық-құқықтық нормаларды құру қағидаларын жіктеудің қолданыстағы критерийлері қарастырылады, сонымен қатар олардың тұтастай алғанда заңнамалық техниканың негізгі қағидаларымен байланысы ашылады. Автор қылмыстық заңның құрамының толықтығы, тыйымның жеткіліктілігі және заңның жетілмегендігі сияқты маңызды қағидаларын талдайды.

Қылмыстық-құқықтық саясат міндеттерінің бірі қылмыстық құқық шығару қағидаттарын ғылыми әзірлеу болып табылады. Құқықтық қағидаттар жүйені құрайтын функцияға ие, сондықтан қылмыстық заңның үйлесімділігі, дәйектілігі, демек, оның қорғаныс функциясын жүзеге асырудың тиімділігі осындай көшбасшылық идеяларды қатаң сақтауға байланысты.

Қылмыстық-құқықтық нормашығармашылық қағидаттарының түрлері – бұл даулы мәселе. Мәселен, жүргізілетін кодификациялау ауқымына қарай Н.А. Лопашенко қағидаттардың үш түрін қарастырады:

1) кодификациялауға жататын барлық қылмыстық-құқықтық нормаларға қатысты қолданылатын қағидаттары;

2) жалпы бөліктің қылмыстық-құқықтық нормаларын кодификациялау қағидаттары;

3) ерекше бөліктің қылмыстық-құқықтық нормаларын кодификациялау қағидаттары.

Бірінші топқа мынадай қағидаттар жатады: қылмыстық-құқықтық материалдың біртұтастығы, қылмыстық-құқықтық нормаларды кодификацияланған актімен толық қамту, қылмыстық-құқықтық нормалардың өзара құқықтық және логикалық байланысы. Жалпы бөліктің нормаларын кодификациялау қағидаттардың ішінде мыналар ерекшеленеді: оның жүйесінің қылмыстық саясат бағыттарына сәйкестігі және қылмыстық-құқықтық нормалардың анық сипаты. Ерекше бөліктің нормаларын кодификациялау қағидаттарының қатарында: қылмыстық заңнаманың ерекше бөлігі жүйесінің қылмыстық құқықпен реттелетін қоғамдық қатынастар жүйесіне сәйкестігі, қылмыстық заңнаманың ерекше бөлігі жүйесінің барлық буындарын олардың сатылығын сақтай отырып (құқық қорғау объектісінің маңыздылығына қарай) құру, сондай-ақ қылмыстық заңнаманың Ерекше бөлігінде бар саралау мән-жайларының бірлігі қаралады [1, с.35-36].

Т.В. Кленова өзінің кодификация қағидаттардың жүйесін ұсынады. Оған мыналар кіреді:

1) қылмыстық заңның конституциялық барабарлығы;

2) заң шығару рәсімінің демократиялығы, ол авторлықты дербестендіре отырып, заң жобаларын алқалы талқылауға әзірлеуді және шығаруды, ресми және кәсіби сараптамалар жүргізуді көздейді;

3) қылмыстық заңды деидеологияландыруды және оның ғылыми негізділігін;

4) қылмыстық-құқықтық реттеу дәстүрлерін сақтауды және алдыңғы заңдармен сабақтастықты көздейді;

5) отандық қылмыстық заңнама нормаларының халықаралық қылмыстық құқық нормаларына сәйкестігі;

**ЭКОНОМИКАНЫҢ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚТЫҢ БӘСЕКЕГЕ КАБІЛЕТТІЛІГІ:
СЫН-КАТЕРЛЕР МЕН ҮРДІСТЕР
КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ ЭКОНОМИКИ И ПРАВА:
ВЫЗОВЫ И ТЕНДЕНЦИИ**

б) қылмыстық-құқықтық нормалардың өзге салалық тиесілілік – азаматтық және еңбек, экологиялық және жер, Қылмыстық-процестік және атқарушылық құқық нормаларына сәйкестігі, бұл әртүрлі заңдар нормалары арасындағы коллизияларды болғызбайды [2, с.41].

Қылмыстық заң шығару қағидаттары жүйесінде мыналарды ерекше атап өткен жөн: *құрамның толықтығы, тыйымның жеткіліктілігі және заңда олқылықтың болмауы.*

Қылмыстық заң шығару процесінде жүзеге асырылатын *құрамның толықтығықағидаты* дәл осы әрекеттің жазалануын белгілейтін қылмыстық-құқықтық норманың нақтылығы мен сенімділігін білдіреді, яғни адамды белгілі бір қылмыс жасағаны үшін кінәлі деп тану үшін қажетті осы әрекеттің немесе әрекетсіздіктің барлық белгілерін заңда көрсету қылмыстың нақты құрамын құру үшін.

Қылмыстық-құқықтық тыйымдарды тұжырымдау кезіндегі абстрактілік, нақтылық және жалпылау, қылмыстық-құқықтық нормаларды кодтауға деген ұмтылысты айтпағанда, роман-германдық құқықтық отбасының өзіндік ерекшелігі болып табылады. Сондықтан қағидаттар атауы бойынша әр түрлі болғанымен, мазмұны жағынан ұқсас континенталды құқықтың бірқатар мемлекеттерінің доктринасында ерекшеленеді. Мысалы, Германияның қылмыстық заңында жүзеге асырылған сенімділік принципі қылмыстық заңда әлеуметтік қауіпті әрекеттерді және олардың құқықтық салдарын тұжырымдау кезінде барынша айқындықты талап етеді, сонымен қатар таза бағалау тұжырымдамаларын қолдануға тыйым салады [3, с.29].

Отандық қылмыстық заңда бұл идея заңдылық қағидатын іске асыруға бағытталған. Бірақ қылмыстық заң шығару процесінде қылмысты саралау кезеңінде заңдылық қағидатын іске асыру үшін норма жеткілікті түрде толық және нақты сипатталуы үшін бәрін жасау керек. Олай болмаған жағдайда, қылмыстық-құқықтық норма оны кеңінен түсіндіруге немесе ұқсастықты қолдануға жағдай жасайды, демек, заңдылық қағидатын іске асыруға кедергі келтіреді.

Құрамның толықтығы қағидатын бұзу қылмыстық заңды қолдану тәжірибесінде көптеген қиындықтарға әкеледі. Мысалы, Қылмыстық кодексте бағалау терминдерін (ауыр зардаптар, елеулі зиян және т.б.) кеңінен қолдануға қатысты сынмен, жауаптан гөрі көп сұрақтар тудыратын жеке ұғымдардың анықтамаларымен келіспеуге болмайды. Сонымен бірге, сынға карамастан, заң шығарушы Қылмыстық кодексті бағалау белгілерімен толықтыруды жалғастыруда, мысалы, «азаматтардың немесе ұйымдардың құқықтары мен заңды мүдделерін немесе қоғамның немесе мемлекеттің заңмен қорғалатын мүдделерін айтарлықтай бұзу».

Тыйымның жеткіліктілігі қағидаты қолданыстағы қылмыстық заңнама жүйесінде тыйым салудың артықтығын тудырмайтын, мысалы, жауапкершілікті саралау міндетін шешпестен екі немесе одан да көп құқықтық нормалармен бір іс-әрекет үшін қылмыстық жауапкершілікті белгілеуде көрінетін заң шығаруды жүзеге асыруды білдіреді.

Кейбір ғалымдар талданған қағидаттың мазмұнын біршама кеңірек деп санайды. Мысалы, Н.Г. Иванов оны құқықтық материалды үнемдеу қағидаты ретінде атап өтеді және тыйым салуды белгілеуге қатысты қылмыстық-құқықтық нормаларға ғана емес, басқа қылмыстық-құқықтық материалға да қолданылады [4, с.15]. Ресми түрде, бұл дұрыс, өйткені құқықтық материалды үнемдеу жалпы заңнамалық техникаға қойылатын жалпы талап болып табылады және әсіресе қылмыстық құқық үшін өзекті. Сондықтан оны қылмыстық-құқықтық тыйымдарды белгілеу кезінде ғана емес, сонымен қатар қылмыстық құқықтың басқа нормаларын жасау кезінде де сақтау керек, мысалы, декларация нормалары, анықтама нормалары және т.б. екінші жағынан, қарастырылып отырған қағидаттың мазмұнын кеңейту оның барлық салалық ерекшеліктерін жоққа шығарады. Бұл қылмыстық құқықтың арнайы қағидаттын бөлуге негіз болатын соңғысының болуы, оған тыйымның жеткіліктілігі қағидасы жатады.

Тыйымның жеткіліктілігі қағидаты қылмыстық-құқықтық әсердің модерациясы туралы

**ЭКОНОМИКАНЫҢ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚТЫҢ БӘСЕКЕГЕ КАБІЛЕТТІЛІГІ:
СЫН-КАТЕРЛЕР МЕН ҮРДІСТЕР
КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ ЭКОНОМИКИ И ПРАВА:
ВЫЗОВЫ И ТЕНДЕНЦИИ**

қылмыстық-саяси идеяны жүзеге асырады, ол тыйымның қарқындылығын шектеуді ғана емес, сонымен қатар жауапкершілікті саралауға бағытталған нормалар санындағы модерацияны да қамтиды. Біздің ойымызша, Г.А. Злобиннің «ерекше бөлімге қатысты жалғыз заңнамалық шешімнің нәтижесінде Қылмыстық Кодексте мынадай өзгерістер болуы мүмкін: қылмыстың негізгі құрамы пайда болады немесе жоғалады» деген пікірі әділетті; білікті немесе артықшылықты композициялар құрылады немесе жойылады; арнайы композициялар жасалады» [5, с.236]. Сондықтан қылмыстардың негізгі, білікті және артықшылықты құрамын бір-біріне ойланбастан жинау қылмыстық жауапкершілікті саралау мәселелерін шешпей, құқық қолдану тәжірибесінде проблемалар туғызады.

Заңда олқылықтың болмауы қағидасы қылмыстық-құқықтық ықпал ету шараларын міндетті түрде қолдану қағидатын іске асыра отырып, болжамды новеллада нормативтік олқылық туғызбауды талап етеді. Егер қылмыстық-құқықтық нормаларды жасау нәтижесінде осындай олқылық пайда болса, онда бұл жағдайда қылмыстық заң «бейтарап» болатын қандай да бір қылмыстық маңызды мінез-құлық анықталуы мүмкін, ал осы заңды жүйелі талдау осы мінез-құлыққа жауап беруге міндеттейді. Нәтижесінде, бұл заң шығару шешімі міндетті әсер ету қағидасына сәйкес келмейді.

Мұндай шешімнің мысалы ҚК-нің 20-бабының 2-бөлігінде пайда болған, әлі күнге дейін жойылмаған олқылық болып табылады, онда «егер адам өз әрекеттерінің (әрекетсіздігінің) қоғамға қауіпті екенін ұғынған болса, оның қоғамға қауіпті зардаптарының болуы мүмкіндігін немесе болмай қоймайтынын алдын ала болжап білген болса және олардың туындауын қалаған болса, қылмыстық құқық бұзушылық тікелей ниетпен жасалған деп танылады «делінген» [6]. Бұл норма кінәлінің қоғамға қауіпті салдарларды алдын ала болжауын тікелей көрсетуді қамтиды және осының салдарынан қылмыстардың материалдық құрамдарына ғана қолданылады. Осыған байланысты, қылмыстардың ресми құрамымен қылмыстарды саралау тәжірибесінде ҚК-нің 20-бабының 2 және 3-бөліктерінде бекітілген ережелерді тура түсіндіруден алыс деп саналады, бұл тыйым салынған қылмыстардың ресми құрамына қатысты, өйткені қылмыстық заңды аналогия бойынша қолдануға жол берілмейді.

Жағдайдан шығу өте қарапайым – Қылмыстық кодексте қылмыстардың ресми құрамына қатысты тікелей ниеттің анықтамасын бекіту қажет. Мәселен, мысалы, Беларусь Республикасының қылмыстық заңнамасында жасалғандай, онда қылмыстық кодекстің 24-бабында келесі ереже бар: «1. Әлеуметтік қауіпті салдардың басталуы талап етілмейтін қылмыста кінәнің нысаны адамның әлеуметтік қауіпті әрекетке қатысты белгіленеді. 2. Егер қылмыс жасаған адам өз әрекетінің немесе әрекетсіздігінің қоғамдық қауіпті сипатын ұғынып, оны жасағысы келсе, қылмыс қасақана жасалған деп танылады» [7].

Қылмыстық заң шығару принциптерін қарастыруды аяқтай отырып, біз осы принциптерді бөлуге олардың және қылмыстық-құқықтық саясаттың жалпы басшылық идеяларының арасындағы объективті байланыстардың болуы, сондай-ақ осы идеяларға қатысты ерекшеліктердің болуы негіз болатындығын атап өтеміз. Осы мән-жайларды есепке алу қылмыстық заң шығару қағидаттарын айқындау кезінде субъективизмді еңсеруге ғана емес, сондай-ақ олардың жүйесін одан әрі әзірлеуге және болашақта заңнамалық кемшіліктерді жоюға ықпал ететіні сөзсіз.

Список использованных источников

1. Н.А. Лопашенко «Қылмыстық-құқықтық нормаларды кодификациялау принциптері», 1989
2. Т.В. Кленова «Кодификация және қазіргі қылмыстық-құқықтық реттеу», 1995
3. Й.Вессельс, В.Бойльке «Германияның қылмыстық құқығы», 2006

**ЭКОНОМИКАНЫҢ ЖӘНЕ ҚҰҚЫҚТЫҢ БӘСЕКЕГЕ КАБІЛЕТТІЛІГІ:
СЫН-КАТЕРЛЕР МЕН ҮРДІСТЕР
КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ ЭКОНОМИКИ И ПРАВА:
ВЫЗОВЫ И ТЕНДЕНЦИИ**

4. Н.Г. Иванов «Модельдік Қылмыстық кодекс» / М., 2003
5. П.С. Дагель, Г.А. Злобин, С.Г. Келина, Г.Л. Кригер «Қылмыстық-құқықтық тыйым салу негіздері» / М., 1982
6. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі (30.12.2020 ж. жағдай бойынша өзгерістермен және толықтырулармен)
7. Беларусь Республикасының Қылмыстық кодексі 1999 жылғы 9 шілде

УДК 347.961

**ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВЫЕ ПРОБЛЕМЫ ИНСТИТУТА
ОСПАРИВАНИЯ НОТАРИАЛЬНЫХ ДЕЙСТВИЙ**

Аманкулов Е.Е., 3 курс, 5В030100 – Юриспруденция, Костанайский региональный университет им. А.Байтурсынова

Алдабергенова А.И., заведующая кафедрой гражданского права и процесса, м.ю.н., Костанайский региональный университет им. А.Байтурсынова

В статье рассматривается судебная практика по делам, возбужденных по заявлениям на совершенные нотариальные действия или отказ в их совершении, которые приводят к серьезным ошибкам при судебном разрешении дел таких категорий. Появляются новые виды нотариальных действий, которые ранее не рассматривались и не разрешались судами, в связи с чем возникают сложности из-за недостаточной научной разработанности критериев разграничения системы гражданского судопроизводства.

В современной науке гражданского процессуального права, создающей теоретическую базу для законодательных решений, также существуют противоречивые позиции по ряду вопросов, связанных с обжалованием неправомерных нотариальных действий (бездействия) и отказа в их совершении. Среди них вопрос о правовой природе судопроизводства по рассмотрению таких дел. В теории гражданского процесса одними учеными обосновывается точка зрения, что дела по рассмотрению заявлений на неправильно совершённые нотариусом действия или отказ в их совершении должны быть отнесены к особому производству, другими – что их следует рассматривать в производстве по делам, вытекающим из публичных правоотношений.

Особую актуальность данная проблема приобретает в связи с сокращением перечня видов гражданского судопроизводства. Изменения, которые происходят в процессуальном законодательстве сегодня, вызваны значительным увеличением числа норм материального права. Появляются новые виды нотариальных действий, которые ранее не рассматривались и не разрешались судами, в связи с чем возникают сложности из-за недостаточной научной разработанности критериев разграничения системы гражданского судопроизводства.

Правовое регулирование нотариальной деятельности, в частности, нотариальных действий, требует своего развития. Очевидно, Закон Республики Казахстан от 14 июля 1997 года № 155-І «О нотариате» (далее – Закон о нотариате) лишь в общих чертах соответствуют современным социально-экономическим условиям, а поэтому подлежат детальному пересмотру и совершенствованию практически все вопросы нотариальной деятельности, в том числе связанные с судебным рассмотрением заявлений, обжалующих неправильно совершенные нотариальные действия или отказ в их совершении [1].

Нотариальные действия содействуют профилактической работе по предупреждению